પ્રવચન નં. ૨૬, શ્લોક-૩૦ થી ૩૬, રવિવાર, ચૈત્ર સુદ ૨, તા.૨૮-૦૩-૧૯૭૧

જીવ અધિકાર ચાલે છે. કેવો જીવનો સ્વભાવ દૃષ્ટિમાં આવતા સમકિત થાય છે? મોક્ષમાર્ગનો અધિકાર છે. મોક્ષમાર્ગ તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. કેમકે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન કેવા જીવની પ્રતીત કરવાથી, અનુભવ કરવાથી સમ્યગ્દર્શન થાય છે એ વાત ચાલે છે. ૩૫ મો કળશ છે. ૩૫ મો કળશ છે ને ઉપર? પાનું ૪૫ છે.

भविनि भवगुणाः स्युः सिद्धिजीवेऽपि नित्यं
निजपरमगुणाः स्युः सिद्धिसिद्धाः समस्ताः।
व्यवहरणनयोऽयं निश्चयान्नैव सिद्धि-
र्न च भवति भवो वा निर्णयोऽयं बुधानाम्।।३५।।

જરી સૂક્ષ્મ વિષય છે. શું કહે છે? આ જીવનો અધિકાર છે ને? તો આ જીવ જે આત્મા છે, એ સંસાર દશામાં અનાદિથી એમાં સંસારી ગુણ હોય છે. શું કહે છે? ગુણ શબ્દે પર્યાય. આત્મા તેની પર્યાયમાં, સંસાર દશામાં સંસારી, વિકારી પર્યાય હોય છે. એ એક સમયની પર્યાય છે. છે?

શ્લોકાર્થ :– 'સંસારીમાં સાંસારિક ગુણો...' અહીંયાં ગુણ શબ્દે પર્યાય. ભગવાનઆત્મા જે ધ્રુવ ચૈતન્યમૂર્તિ આત્મા, તેની વર્તમાન પર્યાય સંસાર દશામાં, સાંસારિક ગુણો એટલે સંસારી મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, રાગ-દ્વેષ આદિ વિકારી અવસ્થા હોય છે. એક વાત.

'અને સિદ્ધ જીવમાં સદા સમસ્ત સિદ્ધિસિદ્ધ...' અને સિદ્ધ ભગવાનમાં સિદ્ધજીવમાં, એ જીવ છે ને એ? **'સદા સમસ્ત સિદ્ધિસિદ્ધ (મોક્ષથી સિદ્ધ અર્થાત્ પરિપૂર્ણ થયેલા)...'** મોક્ષને યોગ્ય જે પરિપૂર્ણ દશા, અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ આદિ અવસ્થા, અહીંયાં ગુણ કહ્યું પણ અવસ્થા, એવા પરિપૂર્ણ **'નિજ પરમગુણો હોય છે–'** સિદ્ધમાં પરમ નિજ પરમગુણનો અર્થ, નિજ પરમ નિર્મળદશા હોય છે. સમજાય છે? જીવ વસ્તુ આત્મા. જીવ કહો કે આત્મા કહો બે એક છે. તેની પર્યાયમાં, અવસ્થામાં, સંસારી દશામાં વિકારી અવસ્થા હોય છે અને મોક્ષ દશામાં નિર્વિકારી પરિપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થા હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે **'આ પ્રમાણે વ્યવહારનય છે.'** આહાહા..! એક સમય, સેકન્ડના અસંખ્યમાં ભાગમાં, આત્મામાં એક સમયની વિકારી સંસારદશા, અને જ્યારે મોક્ષદશા હોય છે ત્યારે એક સમયની નિર્વિકારી (અવસ્થા હોય છે). નિર્વિકારી અવસ્થામાં વિકારી અવસ્થા નથી, વિકારી અવસ્થામાં નિર્વિકારી અવસ્થા નથી. પણ એ નિર્વિકારી, નિર્દોષ, પરમાત્મ સિદ્ધ દશા અને સંસાર દશા બંને વ્યવહારનયનો વિષય છે. આહાહા..! વર્તમાન જે અવસ્થાનું લક્ષ કરે, એવા વ્યવહારનયનો એ વિષય છે. સૂક્ષ્મ છે. એ નિશ્ચય વસ્તુ નહિ. સમજાણું કાંઈ?

જીવના બે ભાગ. જીવ–આત્મા વસ્તુ દ્રવ્ય છે ને? એમાં એક સંસાર અવસ્થા (હોય ત્યારે) મોક્ષ અવસ્થા ન હોય. જ્યારે પરિપૂર્ણ નિજ ગુણની મોક્ષ દશા (હોય), ત્યારે સંસારદશા નથી. પણ કહે છે કે જીવની એ અવસ્થા વર્તમાન નયનો વિષય, વ્યવહારનયનો વિષય છે. સમજાય છે કાંઈ? એ આશ્રય કરવા લાયક નથી, આદર કરવા લાયક નથી એમ કહે છે. આહાહા..! સંસારદશા હોય તો તો એ વિકાર છે, આત્મામાં એ એક સમયની દશા છે. અને સિદ્ધદશા હોય છે તે પણ એક સમયની સિદ્ધદશા છે. સિદ્ધદશા બે સમય નથી રહેતી. એક સમયમાં જે દશા થઈ, એ બીજા સમયમાં બીજી થઈને એક સમય જ રહે છે. કહે છે કે બન્ને અવસ્થા વર્તમાન ભેદ પાડીને જોવું, એવો જે વ્યવહારનય, તેનો વિષય છે. આહાહા..! 'પંડિતજી'!

'નિજ પરમગુણો...' લખ્યું છે, જુઓ! સિદ્ધમાં નિજ પરમપર્યાય. ભગવાનઆત્મા મુક્તદશા હોય ત્યારે નિજ સ્વભાવ શુદ્ધ છે, તેની પર્યાયમાં શુદ્ધતા, પરિપૂર્ણ પરિપૂર્ણ શુદ્ધતા (હોય),

તે સિદ્ધ. એ પણ એક સમયની અવસ્થા છે, પર્યાય છે, વ્યવહાર છે, હેય છે, આદરણીય નથી. આહાહા..! સૂક્ષ્મ વિષય છે, ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

'નિશ્ચયથી તો સિદ્ધિ પણ નથી જ અને સંસાર પણ નથી જ.' આહાહા..! ભગવાનઆત્મા, અહીં નિશ્ચયમાં નય નથી નાખી. વ્યવહારમાં નય શબ્દ પડ્યો છે. પણ (નિશ્ચય) નય લેવી. નિશ્ચયનયથી તો ભગવાનઆત્મા ધ્રુવ, નિત્યાનંદ 'અપ્પા સો પરમઅપ્પા' આત્મા પોતે નિજ સ્વરૂપ, પોતાનું પરમાત્મ સ્વરૂપ શુદ્ધ ધ્રુવ, એ નિશ્ચય, જીવનું વાસ્તવિક એ સ્વરૂપ છે, તેને જ યથાર્થમાં જીવ કહે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? સૂક્ષ્મ વિષય છે, ભાઈ!

આત્મામાં અનાદિથી કર્મ, શરીર આદિ તો નથી. એક સમયની વિકારી દશા છે, અને વિકાર નાશ હોવાથી સિદ્ધદશા ઉત્પન્ન હોય તો એક સમયની પૂર્ણ શુદ્ધદશા એક સમયની છે. તે બે સમય નથી રહેતી. કેમ કે સિદ્ધદશા છે એ પર્યાય છે, દશા છે, હાલત છે, અવસ્થા છે. એ અવસ્થા એક સમયમાં રહેનારી, વ્યવહારનય છે. પર્યાય એ જ વ્યવહાર છે. આહાહા..! અહીં તો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ અને પરિણામ એ વ્યવહાર, અને એનાથી નિશ્ચય થાય એવું કાંઈ નથી. સમજાણું કાંઈ? પંડિતજી!

ભગવાનઆત્મા, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ, સિદ્ધ સ્વરૂપ, ત્રિકાળ તેનું સિદ્ધ સ્વરૂપ પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે. ધ્રુવ, નિત્ય, પરિણામની ક્રિયાથી પણ રહિત, સિદ્ધની પર્યાયથી રહિત, સંસારની પર્યાયથી રહિત. સમજાણું કાંઈ? એવો ભગવાન આ આત્મા, નિશ્ચયથી જુઓ તો અંતર્મુખ દૃષ્ટિ કરીને, જ્ઞાન નિશ્ચયથી તેને જુઓ તો, સમ્યગ્દર્શનનો વિષય જે ધ્રુવ છે, જેના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થાય છે, એવી ધ્રુવ ચીજ છે, તેમાં તો સિદ્ધિ પણ નથી. મોક્ષદશા તેમાં નથી. મોક્ષદશા તો એક સમયની પર્યાય છે. આહાહા..!

સાદિઅનંત મોક્ષદશા ઉત્પન્ન થઈને રહે છે ને? જ્યારથી ઉત્પન્ન થાય ત્યારથી અનંતકાળ રહે છે. નહિ, નહિ. એક સમયની અવસ્થા બીજી થઈ જાય છે. એની એ અવસ્થા નથી રહેતી. સિદ્ધમાં પણ કેવળજ્ઞાનની પર્યાય એક સમયની હોય છે. બીજા સમયે એ પર્યાય નથી, એવી હોય પણ એ ન હોય. આહાહા..! કહે છે કે સિદ્ધ-મુક્તદશા પણ વ્યવહારનયનો વિષય છે. જીવ એકરૂપમાં બે ભેદ પડી ગયા એ વ્યવહાર છે. આહાહા..! એ વ્યવહાર પણ અભૂતાર્થ છે.

ત્રિકાળ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાયકમૂર્તિ ધ્રુવ, એકરૂપ જે નિશ્ચય સ્વભાવ, પરમ સ્વભાવભાવ ધ્રુવ નિત્ય અનાકુળ આનંદનો રસકંદ એકરૂપ સદૃશ સ્વભાવ, નિશ્ચયથી તે ચીજ આત્માની છે, તે આત્મા છે. સમજાણું કાંઈ? તે આત્મામાં સિદ્ધગતિની પર્યાય, સંસારની પર્યાયની નાસ્તિ છે. સૂક્ષ્મ વિષય છે, ભાઈ! સમજાય છે? સૂક્ષ્મ વિષય છે.

ભગવાનઆત્મા.. 'તારણસ્વામી' તો વારંવાર કહે છે કે 'અપ્પા સો પરમઅપ્પા'. એમાં આવે છે. એ શું? આત્મા એક સમયમાં પરિપૂર્ણ ચૈતન્ય ધ્રુવ એ અપ્પા એ પરમાત્મા. સિદ્ધની

પર્યાય અને સંસારી પર્યાય એ પરમાત્મા નહિ. આહાહા..! ગજબ વાત છે! સમજાણું કાંઈ? કહે છે કે નિશ્ચયનયથી જુઓ તો, જુઓ! અહીં નય લીધી. પેલું જ્ઞાન. ભાઈ! એકલી દૃષ્ટિ-દૃષ્ટિ કરે છે ને! દૃષ્ટિ પણ સાથે જ્ઞાન છે. જ્ઞાન સાથે છે. આ વસ્તુનું લક્ષ કરવું એ તો નયથી લક્ષ થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? સમજાય છે ઇ અમારી ગુજરાતી ભાષા છે.

અંતરમાં ભગવાનઆત્મા, એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં, પૂર્ણ ધ્રુવ નિષ્ક્રિય, સિદ્ધ અને કેવળજ્ઞાનની પર્યાયથી પણ રહિત અને સંસારના મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષ, અજ્ઞાન એ પર્યાયથી પણ રહિત છે. જેને એકરૂપ સ્વભાવ કહો, ધ્રુવ કહો, અભેદ કહો, સામાન્ય કહો, એક જ્ઞાયકભાવ ચૈતન્યધ્રુવ જે શુદ્ધ નિશ્ચયનયનો વિષય છે, એ નિશ્ચય આત્મા છે. પેલો વ્યવહાર આત્મા. આહાહા..! જીવ અધિકાર છે ને? સિદ્ધની પર્યાય અને સિદ્ધનો આત્મા એ વ્યવહારઆત્મા કહે છે. આહાહા..! એય..! એક સમયની અવસ્થા છે, બે સમય નથી. ભગવાન તો ત્રિકાળ ધ્રુવ... ધ્રુવ... કંદ ચિદાનંદ અભેદ, એકરૂપ સ્વભાવથી આત્મા પૂર્ણ પડ્યો છે. એ નિશ્ચયનયના વિષયમાં સિદ્ધની પર્યાય અને સંસારની પર્યાય અને મોક્ષમાર્ગની પર્યાય એની અંદર છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ?

પોતાનો ચૈતન્ય ભગવાન પૂર્ણ સત્તા–અસ્તિત્વ, શુદ્ધ ધ્રુવ, તેની દૃષ્ટિ કરવાથી, સિદ્ધ આદિ પર્યાયની એમાં નાસ્તિ છે. પર્યાય, પર્યાયમાં છે. સિદ્ધપર્યાય, કેવળજ્ઞાન એ તો પર્યાય છે. કેવળજ્ઞાન ગુણ નથી. અહીં શબ્દ એવો લીધો છે કે નિજ પરમગુણ. ગુણનો અર્થ પર્યાય. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ જે અવગુણ છે એ પર્યાય છે. એ અવગુણનો વ્યય થઈને, જે નિજગુણની નિર્મળપર્યાય થઈ તેને ગુણ કહેવામાં આવે છે. પણ એ ઉત્પાદ અને વ્યય, બન્ને વ્યવહારનયનો વિષય છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

હજી તો ઓલાના ઝઘડા. આ વ્યવહાર, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, એના ભાવથી ધર્મ થાય. અરે ભગવાન! ક્યાં છે બાપુ તું? ખબર નથી તને. સમજાણું કાંઈ? દયા પાળો, વ્રત પાળો, અપવાસ કરો, ભગવાનની પૂજા કરો, ભક્તિ કરો, જાત્રા કરો. ભાઈ! એ તો એક વિકલ્પ રાગ છે. એ રાગ તે ધર્મ નથી. રાગથી પૃથક થઈને જ્ઞાયકભાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન છે તેની દૃષ્ટિ કરવાથી નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને શાંતિ થાય તેનું નામ ધર્મ. એનું નામ ધર્મ. એ ધર્મ મુક્તિનો ઉપાય છે. સમજાણું કાંઈ? 'નવરંગભાઈ'! આ છટ્ઠા શ્લોકનું 'લાલુભાઈ' કહેતા હતા. એ જ બરાબર અહીં આવ્યું. કાલે બહુ સારું હતું, હોં! છએ શ્લોક સારા હતા. કાલે ખૂબ ચાલ્યું હતું.

મુમુક્ષુ :– ફરીને લ્યો તો કાંઈ વાંધો નથી.

ઉત્તર :– એ કાંઈ પાર ન આવે પાછું. કહો, સમજાણું કાંઈ?

પરિપૂર્ણ આત્માની કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય, પૂર્ણ સ્વચ્છતા, એવી દશા પ્રગટ થાય તે ઉત્પાદ છે, નવી અવસ્થા છે. સિદ્ધ પણ જૂની શક્તિ નથી. સિદ્ધ

પણ નવી અવસ્થા છે. અને સંસારી પણ નવી અવસ્થા વિકારી છે, જૂની વસ્તુ નથી. 'રતિભાઈ' ! પુરાણુ તત્ત્વ તો એ એક સમયની પર્યાય સિવાયનું. સિવાય કહે છે ને? અલાવા. અમને હિન્દી નથી આવડતી, હોં! અમે તો કાઠિયાવાડી ગુજરાતી છીએ ને. થોડી થોડી હિન્દી આવડે. એક સમયની સિદ્ધની દશા–અવસ્થા છે, એનાથી રહિત ભગવાનઆત્મા, પૂર્ણાનંદ ધ્રુવ ચૈતન્ય ભગવાન તે જ નિશ્ચયનયનો વિષય કહો અથવા એ જ નિશ્ચય છે. અથવા એ જ તત્ત્વ છે, બસ. એ જ સત્ત્વ છે અને એ જ પરમાત્મા છે. આહાહા..! 'વસંતીલાલજી'! લોકો ક્યાંયને ક્યાંય ભટક્યા ભટક કરે. ધર્મ અહીંથી થશે અને અહીંથી થશે. આહાહા..! એય..! 'પ્રકાશદાસજી'! જાણે સમ્મેદશિખર જઈએ ત્યાંથી મુક્તિ થશે, શેત્રુંજય જઈએ ત્યાંથી મુક્તિ થશે. આ તો મુક્તિ થાય તારા દ્રવ્યથી. એ પર્યાય પણ તારા દ્રવ્યમાં નથી. પરને લઈને મુક્તિ-બુક્તિ થતી નથી. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનની એવી વાત છે.

સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ પરમેશ્વર પરમાત્મા, સર્વજ્ઞ જ્ઞાનથી બધું જોયું, વાણી દ્વારા એવું કથન આવ્યું તેને આગમ કહેવામાં આવ્યું. એ પરમાગમમાં આવું ફરમાન છે. ભગવાન તું આત્મા છો? હા. તો આત્મામાં બે પ્રકાર : એક પર્યાય અને એક ધ્રુવ. સિદ્ધની અને સંસારીની એ બન્ને પર્યાય વ્યવહાર છે. ત્રિકાળ સ્વરૂપમાં નથી એ અપેક્ષાએ તો અસત્યાર્થ છે, અભૂતાર્થ છે. અરે..રે..! પર્યાયની અપેક્ષાએ પર્યાય છે. વસ્તુની અપેક્ષાથી એ છે જ નહિ. અસત્ છે. જેમ સ્વદ્રવ્યની અપેક્ષાથી પરદ્રવ્ય અસત્ છે, અદ્રવ્ય છે. એમ ભગવાન નિશ્ચયની અપેક્ષાએ પર્યાય અસત્ છે. અસત્ છે એનો અર્થ નથી એમ નથી. એનાથી તો સત્ છે. સ્વભાવની અપેક્ષાએ અસત્ છે. આહાહા..! ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધપર્યાય અસત્ છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ જ એવું છે. જીવદ્રવ્યનો અધિકાર છે ને? જીવ અધિકાર. વાસ્તવિક જીવ, યથાર્થ જીવ, ભૂતાર્થ, સત્યાર્થ, સાચો પ્રયોજનભૂત જીવ એ તો નિશ્ચય ધ્રુવ છે, જેમાં બંધની ક્રિયા પણ નથી અને મોક્ષની ક્રિયા પણ નથી અને મોક્ષના માર્ગની ક્રિયા પણ એમાં નથી. આહાહા..!

'આ પ્રમાણે વ્યવહારનય છે.' આહાહા..! ગજબ વાત છે. સિદ્ધ, કેવળજ્ઞાન વ્યવહારનય છે. કેવળજ્ઞાન પર્યાય છે. ગુણ નથી. ગુણ તો ત્રિકાળ છે. જ્ઞાન... જ્ઞાન... જ્ઞાન... જ્ઞાન.. જ્ઞાન... જ્ઞાન.... જ્ઞાયક... જ્ઞાયક... સદૃશ ધ્રુવ... સદૃશ ધ્રુવ... અભેદ ધ્રુવ, પરમાર્થે આત્મા એને કહેવામાં આવે છે. અને એ આત્માની દૃષ્ટિ કરવી, તેને સમ્યગ્દર્શનમાં આવો આત્મા પ્રતીતમાં આવે છે. આવો આત્મા પ્રતીતમાં આવે તેને સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે. હજી સમ્યગ્જ્ઞાન અને ચારિત્ર તો પછી છે. સમજાણું કાંઈ? સાથે અંશે જ્ઞાન, અંશે ચારિત્ર છે. પણ આવી દૃષ્ટિ દ્રવ્ય સ્વભાવ ઉપર ગયા વિના, વાસ્તવિક સત્‌ની શ્રદ્ધા તેને થતી નથી. સમજાણું કાંઈ? વાસ્તવિક સત્ ભગવાનઆત્મા, ચિદાનંદ જ્ઞાયક ધ્રુવ, અનાદિઅનંત, એકરૂપ, સદૃશ તે વાસ્તવિક આત્મા, યથાર્થપણે આત્મા, સત્યપણે, નિશ્ચયથી આત્મા (છે), તેની દૃષ્ટિ

કરે તો એ આત્મા એવો છે એવી પ્રતીત થાય તો એ દર્શનને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. કેમ કે એના વિષયમાં આખો આત્મા દૃષ્ટિમાં આવી ગયો છે. આહાહા..! ભારે વાત, ભાઈ! ધર્મ કેવો છે એ સમજવું કઠણ પડે.

એ **'નિશ્ચયથી તો સિદ્ધિ પણ નથી...'** ભગવાન જેને યથાર્થ, ભૂતાર્થ (દૃષ્ટિમાં આવ્યો)... એ તો છઠ્ઠી ગાથામાં કહ્યું અને અગિયારમી ગાથામાં કહ્યું એ જ વાત છે. આહાહા..! જ્ઞાયક ધ્રુવ સ્વભાવ ભગવાનઆત્મા. ત્યાં એમ કહ્યું કે પ્રમત-અપ્રમત અવસ્થાની નાસ્તિ. અહીં સિદ્ધની પર્યાય અને સંસારની નાસ્તિ એટલું લંબાવ્યું, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :– અહીંયા બધી પર્યાયો લીધી.

ઉત્તર :– અહીંયા બધી પર્યાયો લઈ લીધી. ત્યાં જરી શરૂઆત છે એટલે એની સંસાર અવસ્થાની પહેલેથી ચૌદમા સુધીની અવસ્થા. એક જ્ઞાયકભાવ. **'ण वि होदि अपमत्तो ण पमत्तो जाणगो दु जो भावो'** એ જ્ઞાયકભાવ જે જ્ઞાયકભાવ છે, એમાં એ પ્રમત-અપ્રમતની પર્યાયનો અભાવ છે, નાસ્તિ છે. એમાં હો, પર્યાય તરીકે પર્યાય હો. વસ્તુમાં તેનો અભાવ છે. એવું અગિયારમી ગાથામાં કહ્યું. **'भुदत्थमस्सिदो खलु'** અથવા **'भूदत्थो देसिदो दु सुद्धणओ'** ભૂતાર્થ ત્રિકાળ એક સમયની પર્યાય સિવાયનો આખો આત્મા એ જ સત્ય છે અને એ જ શુદ્ધનય છે અને એ જ નિશ્ચય વસ્તુ છે. તેનો આશ્રય કરવાથી, તેનું લક્ષ કરવાથી, તેમાં દૃષ્ટિ દેવાથી, જે નિર્મળ અનુભવ થાય, તેની પ્રતીત થાય તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. સમજાણું કાંઈ? દેવ-ગુરુ-ધર્મની શ્રદ્ધા કરો, સમકિત છે. નવતત્ત્વની શ્રદ્ધા કરો (એ સમકિત છે), એમ છે નહિ. નવતત્ત્વની શ્રદ્ધા કરો એ સમ્યગ્દર્શન છે. એમ છે નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, ખરેખર નિશ્ચયથી ભગવાનઆત્માને અંદરમાં તપાસે તો એવો નિત્યાનંદ ભગવાન નિત્ય.. નિત્ય... નિત્ય... નિત્ય... નિત્ય... નિત્ય... એમાં મુક્તિ પણ નથી. **'સંસાર પણ નથી જ. આ બુધ પુરુષોનો નિર્ણય છે.'** આહાહા..! **'निर्णयोऽयं बुधानाम्'** જ્ઞાનીઓનો આ નિર્ણય છે. સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનીઓનો આ નિર્ણય છે. અનંતજ્ઞાની, તીર્થંકરો, સર્વજ્ઞો, મુનિઓ. સાચાની વાત છે, હોં! લુગડા ફેરવીને નગ્ન થઈને બેસે એ કાંઈ સાધુ છે એમ નથી. હજી આત્મા શું ચીજ છે? અને એમાં શું રાગ આદિ નથી? અને એમાં સિદ્ધની પર્યાય અને સંસારની પર્યાય નથી. એવા આત્માના અનુભવ વિના સમ્યગ્દર્શન નહિ અને સમ્યગ્દર્શન વિના ચારિત્ર-ફારિત્ર હોતું નથી. એકડા વિનાના મીંડા છે. શું કહે છે? શૂન્ય.

'નિશ્ચયથી તો સિદ્ધિ પણ નથી જ અને સંસાર પણ નથી જ.' લ્યો. આ જ્ઞાનીપુરુષોનો નિર્ણય. આ નિર્ણયમાં આનંદ સાથે આવે છે એ નિર્ણય. એવો વિકલ્પથી નિર્ણય કરવો... સમજાણું કાંઈ? એમાં આનંદ આવ્યો નહિ તો આખું દ્રવ્ય દૃષ્ટિમાં નથી આવ્યું. સમજાણું કાંઈ ? વિકલ્પથી, મનથી નિર્ણય કરે તો એ નિર્ણયમાં તો દુઃખદશા ઊભી છે. તેમાં અનંત-

અનંત ગુણનો રાશિ પ્રભુ ચૈતન્ય, એવી દ્રવ્ય–વસ્તુ, તેનો નિર્ણય થાય તો તેમાં જેટલા ગુણ છે, તે બધા પર્યાયમાં, વેદનમાં, અનુભવમાં આવ્યા વિના રહે નહિ. તેને અહીંયા બુધ પુરુષોનો નિર્ણય કહે છે. આહાહા..! આમ નિર્ણય નિર્ણય કરે છે ને? નિર્ણયમાં આમ મોટો ફેર છે. 'શેઠી'! આહાહા..!

અરે..! તારો માર્ગ તો જો. ભગવાન! તારું સ્વરૂપ તો એક સમયના કેવળજ્ઞાનમાં પણ આવતું નથી. સિદ્ધની એક સમયની કેવળજ્ઞાનની પર્યાય છે એમાં દ્રવ્ય આવતું નથી. વસ્તુ (પર્યાયમાં) આવી જાય તો બીજા સમયમાં નાશ થઈ જાય. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! એ તો જે છે એ છે. એમાં કાંઈ હલનચલન, ફેરફાર, હિનાધિકતા કંઈ નથી. આહાહા..! 'જેઠાભાઈ'! આવો આત્મા! ભારે ભાઈ! આ તો પાંચસો ને ચોસઠ ભેદ જીવના શીખી ગયા. ફલાણા ભેદ.. એ પણ બધા વિકારના. એ ક્યાં મૂળ જીવ છે. સમજાણું કાંઈ? એ તો બધા ભેદ છે.

અહીં તો પ્રભુ પોતે. પર્યાય બે પ્રકારની–સંસાર અને મુક્તિની. એ પર્યાય પણ વ્યવહારઆત્મા છે. એ સત્ય આત્મા, નિશ્ચય આત્મા, ભૂતાર્થ આત્મા નહિ. પંડિતજી! ભારે ભાઈ આવો માર્ગ! સર્વજ્ઞ વીતરાગ ત્રિલોકનાથ પરમેશ્વર એમ ફરમાવે છે. ઇન્દ્રો અને ગણધરોની વચ્ચે દિવ્યધ્વનિ દ્વારા એમ આવ્યું અને 'કુંદકુંદાચાર્યદેવે' જાણી લીધું, અનુભવ થયો, ચારિત્ર થયું, તે એમ કહે છે કે ભાઈ! માર્ગ આ છે. સમજાણું કાંઈ? ઓહોહો..! ભારે શ્લોક, ભાઈ! લ્યો, એ... 'રતિભાઈ'! તમે બરાબર આવ્યા અને આ શ્લોક બાકી રહી ગયેલો. કાલે વિચાર હતો, કીધું બે મિનિટ રહી ગઈ હતી. આ ક્યાં અત્યારે ચાલશે. પાંચ શ્લોક તો ચાલ્યા.

મુમુક્ષુ :– આજ પાંચમો રહી ગયો.

ઉત્તર :– પાંચમો થયો.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– એ તો આવ્યું ને.

મુમુક્ષુ :– વિભાવ અસત્ હોવાથી...

ઉત્તર :– હા. હા. કહ્યું ને એ. પાંચમો ફરીને લ્યો એમ કહે છે. એ ૩૪. આ ૩૫ છે ને એની ઉપર ૩૪ છે. એ બધા શ્લોક એવા છે. છએ શ્લોક એવા છે.

પહેલા શ્લોકથી જુઓ. પહેલો ૩૦મો કળશ.

'સકળ મોહરાગદ્વેષવાળો જે કોઈ પુરુષ...' અહીં તો કહે છે કે સકળ મોહરાગદ્વેષની પર્યાય પર્યાયમાં હોય, છતાં **'જે કોઈ પુરુષ પરમ ગુરુના ચરણકમળયુગલની સેવાના પ્રસાદથી નિર્વિકલ્પ સહજ સમયસારને જાણે છે,...'** એટલું કહે છે. એક સમયમાં સકળ મોહરાગદ્વેષ હો. પર્યાયમાં હો, વસ્તુમાં નથી. ગુરુની સેવા કરવાથી અર્થાત્ ગુરુ કહે છે કે તારો દ્રવ્ય સ્વભાવ સંપૂર્ણ નિર્વિકલ્પ સહજ સમયસારને જાણો. ગુરુએ એમ કહ્યું. ગુરુનો ઉપદેશ એ

છે. બીજી જાતનો ઉપદેશ હો કે રાગથી (થાય), એ ગુરુનો ઉપદેશ નથી.

જુઓ! **'પરમ ગુરુના ચરણકમળયુગની સેવાના પ્રસાદથી...'** ૩૦ માં છે, ભાઈ! ૩૦ મો કળશ. નિર્ગ્રંથ મુનિ, રાગમાંથી નીકળીને સ્વભાવનું ભાન થયું, તેમનો ઉપદેશ એ થયો. એમનો મુખ્ય ઉપદેશ એ છે કે નિર્વિકલ્પ ભગવાન તારી ચીજ તો વિકલ્પના ભેદથી રહિત નિર્ભેદ છે. પર્યાયનો ભેદ પણ તેમાં નથી. અને તું સહજ સમયસાર છે. સ્વભાવિક આત્મા જે ધ્રુવ સ્વરૂપ છે તેને જાણો એમ ગુરુએ કહ્યું હતું. તેને જાણ્યો. જાણે છે તેનો અર્થ કે અનુભવ કર્યો. **'સમયસારને જાણે (અનુભવે) છે, તે પુરુષ પરમશ્રીરૂપી સુંદરી...'** તેને મુક્તિરૂપી પર્યાય પ્રાપ્ત થાય છે. સિદ્ધની પર્યાય તેને પ્રાપ્ત થાય છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! જુઓ તો ખરા! શ્લોક નાખ્યા છે ને. થોડું થોડું લઈ લીધું. ૩૧ મો શ્લોક. 'લાલભાઈ' કહે, થોડું થોડું લ્યો. ૩૧.

'ભાવકર્મના નિરોધથી દ્રવ્યકર્મનો નિરોધ થાય છે; દ્રવ્યકર્મના નિરોધથી સંસારનો નિરોધ થાય છે.' પુણ્ય અને પાપ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિ રાગ ભાવકર્મ છે. તેની અનુત્પત્તિ થવી. નિરોધનો અર્થ તેની અનુત્પત્તિ થવી. એ કારણે દ્રવ્યકર્મની પણ ઉત્પત્તિ ન થવી. **'દ્રવ્યકર્મના નિરોધથી સંસારનો નિરોધ થાય છે.'** વર્તમાન વિકારી પર્યાયની ઉત્પત્તિ ન થવી, તો કર્મ પણ આવતા નથી, તો દ્રવ્ય સ્વભાવના આશ્રયે વિકારી પર્યાય ઉત્પન્ન થતી નથી, તો કર્મ પણ આવતા નથી, તો વસ્તુના સ્વભાવના આશ્રયે મુક્તિ થાય છે. કોઈ વ્યવહાર-રત્નત્રય, દયા, દાન ને એનાથી મુક્તિ થાય છે એમ છે નહિ. કેમકે ભાવકર્મના નિરોધથી. તો વ્યવહારરત્નત્રય, શુભરાગ ભાવકર્મ છે. તેને રોકવાથી. નિરોધનો અર્થ રોકવાથી. રોકવાનો અર્થ તો ઉપદેશની કથન શૈલી છે ને. જેમાં રાગ નથી એવો ચૈતન્ય ભગવાનઆત્મા, તેનો અંતર આશ્રય કરવાથી, પરમાનંદની દશારૂપ મુક્તિ થાય છે તો ભાવકર્મ અને દ્રવ્યકર્મ ખરી થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ? ભારે વાત, ભાઈ! ૩૨ મો શ્લોક.

'જે જીવ સમ્યગ્જ્ઞાનભાવરહિત વિમુગ્ધ (મોહી, ભ્રાન્ત) છે,...' જેને આત્મા જ્ઞાયકભાવ ચિદાનંદ શુદ્ધ ધ્રુવ, તેને જ્ઞેય બનાવીને જેણે જ્ઞાન કર્યું નથી, એવી ચીજનું જેણે જ્ઞાન કર્યું નથી, આવી વસ્તુનું જેણે જ્ઞાન કર્યું નથી, એ ભ્રાંતિરૂપ પ્રાણી છે. આખી પર્યાયમાં એની રમત છે, એમ કહે છે. **'જે જીવ સમ્યગ્જ્ઞાનભાવરહિત...'** છે. પોતાનો નિજ સ્વભાવ ધ્રુવ સ્વરૂપ પ્રભુ! તેના જ્ઞાનરહિત છે. તે દ્રવ્ય સ્વભાવના જ્ઞાનરહિત છે. પર્યાયના ભાનમાં રમે છે તો મિથ્યા ભ્રાંતિ છે.

'તે જીવ શુભાશુભ અનેકવિધ કર્મને કરતો થકો...' અજ્ઞાની છે ને? એ અજ્ઞાની પુણ્ય-પાપના ભાવનો કર્તા થાય છે. જ્ઞાની પુણ્ય-પાપનો કર્તા નથી. આહાહા..! સમ્યગ્દૃષ્ટિ પોતાના વસ્તુ સ્વભાવનું ભાન થવાથી, તેમાં વિકાર નથી તો એ વિકારનો કર્તા નથી. જ્યાં સુધી વિકાર અને સ્વભાવ વચ્ચે એક્તા માનતો હતો, જેને એક માને છે તેનો કર્તા થાય છે.

ઇ કહે છે, જુઓ! **'તે શુભાશુભ અનેકવિધ કર્મને કરતો થકો...'** અજ્ઞાની. કેમ? કે એ શુભ અને દયા, દાન, વિકલ્પ એ મારી ચીજ છે, જેમાં એક્તા માની છે તેનો એ કર્તા થાય છે. અજ્ઞાની કર્તા થાય છે, જ્ઞાની કર્તા નથી. કેમ કે જ્ઞાનીએ સ્વભાવમાં એક્તા માની છે. રાગથી અનેકતા–ભિન્ન કરી દીધો છે. આહાહા..! ભારે વાતું ભાઈ! વિકલ્પ જે થાય છે એનાથી એકત્વ તોડી નાખ્યું છે તો દ્રવ્યસ્વભાવમાં એક્તા થઈ છે. તે પુણ્ય-પાપનો કર્તા નથી. સમજાણું કાંઈ? કાલે હતા? 'પ્રવિણભાઈ' કાલે નહોતા. પરમ દિવસે હતા. આ તો કાલનું થોડું ફરીને (લઈએ છીએ). રવિવાર છે એટલે.

'મોક્ષમાર્ગને લેશમાત્ર પણ વાંછવાનું જાણતો નથી;...' આહાહા..! જે શુભ અને અશુભ વિકલ્પ રાગભાવ અને શુભ-અશુભ ઉપયોગ છે, એમાં અજ્ઞાનીની અસ્તિત્વબુદ્ધિ છે. અહીંયા અસ્તિત્વ જે મહાપ્રભુ પડ્યો છે તેના જ્ઞાનથી રહિત છે. મહા ચૈતન્યપ્રભુની સત્તાના જ્ઞાનથી રહિત છે. તેથી એ શુભાશુભ પરિણામમાં રોકાણો છે. અજ્ઞાની એનો કર્તા થાય છે માટે લેશમાત્ર પણ મોક્ષની વાંછાની તેને ખબર નથી. **'વાંછવાનું જાણતો નથી;...'** જાણતો નથી. પુણ્ય અને પાપ, દયા, દાન, વ્રતના વિકલ્પનો કર્તા થાય છે એ **'મોક્ષમાર્ગને લેશમાત્ર પણ વાંછવાનું જાણતો નથી;...'** આહા..! એ રાગની ક્રિયા કરે છે અને તેનાથી મને લાભ થશે એવો મિથ્યાદૃષ્ટિ **'મોક્ષમાર્ગને લેશમાત્ર પણ વાંછવાનું જાણતો નથી;...'** આહાહા..! ભારે કામ, ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાનની ભક્તિ, પૂજા, દયા, વ્રત અને તપ એ બધા શુભ વિકલ્પ છે અને વિકલ્પનો કરનારો કર્તારહિત જ્ઞાતા છે, તેનો મોક્ષમાર્ગ સ્વભાવથી શરૂ થાય છે તેને બિલકુલ વાંછતો નથી, જાણતો નથી. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? કહે છે ને કે વ્યવહાર કરતા કરતા થશે. અહીં તો કહે છે કે વ્યવહારના કર્તા થાય છે તેને લેશમાત્ર પણ મોક્ષમાર્ગની ઇચ્છા નથી. મોક્ષમાર્ગ કેમ ઉત્પન્ન થાય છે તેને જાણતો નથી.

મુમુક્ષુ :– પરમસત્ય છે.

ઉત્તર :– પરમસત્ય છે. એ તો પરમ ત્રિકાળ સત્ય છે. દુનિયા માને, ન માને એનાથી કાંઈ સત્ય અસત્ય થઈ જાય છે? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

૩૩ મો શ્લોક. **'જે સમસ્ત કર્મજનિત સુખસમૂહને પરિહરે છે,...'** શું કહે છે? જેને શુભ વિકલ્પમાં પણ સારું લાગે છે તેને કર્મ સમૂહના સુખમાં સારું લાગે છે કે આ ઠીક છે.. ઠીક છે. આત્માના આનંદસમૂહને એ આદરતો નથી. **'સમસ્ત કર્મજનિત સુખસમૂહ...'** જુઓ! શુભભાવમાં સુખ માને છે, ઠીક માને છે. હિત માને છે. તેને પરિહરણ કર્તા છે. તેને છોડે છે. શુભભાવમાં પણ સુખ નહિ, હિત નહિ, મદદગાર નહિ. સમજાણું કાંઈ? શેમાં? આત્માના સમ્યગ્દર્શનમાં આ શુભભાવ કિંચિત મદદગાર નથી. ભારે વાત, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :– 'સમયસાર'માં હસ્તાવલંબ કહ્યું છે.

ઉત્તર :– નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. ફળ સંસાર બતાવ્યું છે. હસ્તાવલંબ કહ્યું પણ ફળ સંસાર બતાવ્યું છે. આવે છે? 'જેઠાભાઈ'! ક્યાં આવે છે?

મુમુક્ષુ :– 'સમયસાર'...

ઉત્તર :– ૧૧મી ગાથા. આહાહા..! એ હસ્તાવલંબનો અર્થ? રાગની મંદતા, ત્યાં એવું હોય છે. બસ. પણ એનું ફળ તો બંધન, સંસાર છે. આત્માનો ધર્મ એના કારણે ફળે, પ્રગટે એમ નથી. એમ છે નહિ. અગમ્ય વાતું છે, ભાઈ! ચિદાનંદ ભગવાન નિર્વિકલ્પ સહજાનંદની મૂર્તિ આત્મા છે. તેમાં એ રાગ... આહાહા..! એ તો સુખસમૂહની કલ્પના અજ્ઞાનીની છે. (તેને) છોડે છે. એનો અર્થ એમ કે, આનાથી કાંઈ પ્રાપ્ત થશે, શુભરાગમાં ઠીક છે, સુખ છે, મદદ મળશે એવી દૃષ્ટિ છોડે છે.

'તે ભવ્ય પુરુષ-નિષ્કર્મ સુખસમૂહરૂપી અમૃતના સરોવરમાં મગ્ન થતાં...' કાલે જરી સૂક્ષ્મ વાત આવી ગઈ છે. જેણે વિકલ્પનો ભાવ ઠીક છે એવી દૃષ્ટિ છોડી દીધી છે, તે **'નિષ્કર્મ સુખસમૂહરૂપી અમૃતના સરોવરમાં મગ્ન...'** કોણ? અતિશય ચૈતન્યમય દ્રવ્ય. પોતાનું દ્રવ્ય, નિષ્કર્મ સુખ, આનંદસમૂહરૂપી અમૃતના સરોવરમાં જ્ઞાનમય ચૈતન્ય મગ્ન છે. અનાદિથી મગ્ન છે. સમજાણું કાંઈ? કાલે તમે હતા. 'વસંતીલાલજી'! કાલે સવારે હતા કે નહિ?

'તે ભવ્ય પુરુષ-' બસ, આ રાગથી ઠીક છે એને છોડે છે. શુભભાવ પુણ્ય તે ઠીક છે, એવી દૃષ્ટિ છોડે છે એ શેમાં લીન થાય છે? આ ભાવને છોડે છે તો કેવા ભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે? કે અનાદિ નિષ્કર્મ, કર્મ વિનાની ચીજ, સુખસમૂહ આનંદનો પિંડ પ્રભુ, આત્માના અમૃત સરોવરમાં તે મગ્ન છે. કોણ? આવી અતિશય ચૈતન્યમય વસ્તુ. આનંદ અને જ્ઞાન બે લીધા. ચૈતન્યમય સ્વભાવ અતીન્દ્રિય આનંદમાં લીન છે. એકરૂપ. એ વસ્તુ ત્રિકાળ એકરૂપ છે. અનંતઆનંદ અતીન્દ્રિયમાં મસ્ત, અતિશય ચૈતન્યમય મગ્ન છે. એવો ભગવાન એકરૂપ, એકરૂપ છે. પર્યાય આદિ તો બે રૂપ થઈ ગયું.

'અદ્વિતીય નિજ ભાવને પામે છે.' લ્યો. એ અજોડ નિજભાવને પામે છે. એ નિજ સ્વભાવને પામે છે તો પર્યાયમાં આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. આહાહા..! ભારે વાતું, ભાઈ! માણસને એવું લાગે કે આવો કાંઈ ધર્મ હશે! વીતરાગનો ધર્મ આવો હોય? વીતરાગમાં તો કંદમૂળ નહિ ખાવા, વનસ્પતિ ન ખાવી, ચોવિયાર (કરવા), રાત્રે આહાર ન કરવો. છ પરબી ખાવું નહિ, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વ્રત કરવા, અપવાસ કરવા, પૂજા કરવી એવું હોય. એય..! 'પંડિતજી'! એ તો રાગની મંદતાની ક્રિયા શું છે એને જણાવે છે. સમજાણું કાંઈ? એ કોઈ ધર્મ નથી. આહાહા..!

ધર્મ તો અદ્વિતીય ચૈતન્ય નિજ ભાવ જે અનાદિઅનંત, તેને પ્રાપ્ત થાય છે. આહાહા..! અહીં રાગની સુખબુદ્ધિ છોડીને, સુખસમુદ્રમાં મગ્ન ચૈતન્યમય એક અદ્વિતીય આત્મા, તેને પામે છે. સમજાણું કાંઈ? એક કોર છોડે છે અને એક કોર પ્રાપ્ત થાય છે. એક તરફ

વ્યય થાય છે અને એક તરફ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્રિકાળીમાં દૃષ્ટિ કરી તો નિજભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે. આત્મા, આત્મા છે એ ભાવ તો કાંઈ બહાર નથી આવતો. પણ નિજભાવ આ છે તેની પર્યાયમાં પ્રાપ્તિ (થાય છે તેને) પર્યાયમાં જ્ઞાયકભાવ આવી ગયો એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

અગિયારમી ગાથામાં કહ્યું નહિ? જ્ઞાયકભાવ તિરોભાવ હતો તે આવિર્ભાવ થઈ ગયો. જ્ઞાયકભાવ તિરોભાવ હતો? જ્ઞાયકભાવનું જે ભાન નહોતું, તે ભાન થયું તો જ્ઞાયકભાવનો આવિર્ભાવ થયો, જ્ઞાયકભાવ પ્રગટ થયો (એમ કહ્યું). એમ આ નિજભાવ પ્રાપ્ત થાય છે. સમજાણું કાંઈ? વ્યવહારના વિકલ્પને છોડીને, ઉપદેશની પદ્ધતિમાં નાસ્તિથી તો એમ આવે. છૂટે ક્યારે? નિત્યાનંદ ભગવાન ચૈતન્યમય સ્વરૂપ છે, તેની દૃષ્ટિ કરવાથી, તેનો આશ્રય કરવાથી, તે છે એની સત્તાનો સ્વીકાર અનુભવમાં થયો તો વ્યવહારનો નાશ થયો. નિશ્ચયના આશ્રયે શાંતિની પ્રાપ્તિ થઈ, જે પ્રાપ્તિ થઈ એ ધર્મ છે. આહાહા..! કહો, 'કાન્તિભાઈ'! આવો ધર્મ. બહુ મોંઘો ધર્મ, ભાઈ! દુર્લભ ધર્મ આ તો કહે. દુનિયાએ તો બહારમાં જરી કરી લીધું. જાવ એક દયા પાળો, એક ભક્તિ કરો, એક ભગવાનની જાત્રા કરી લ્યો, જાવ થઈ ગયો ધર્મ.

મુમુક્ષુ :– સમજ પીછે સબ સરલ હૈ.

ઉત્તર :– ... એવું 'શ્રીમદ્'નું વાક્ય છે. બરાબર.

એવા '**અદ્વિતીય નિજ ભાવને પામે છે.**' અજોડ નિજભાવ જ્ઞાયક ત્રિકાળ, તેનો ભેટો જ્ઞાનીને થાય છે, એમ કહે છે. આહાહા..! હવે ૩૪મો શ્લોક.

'**(અમારા આત્મસ્વભાવમાં) વિભાવ અસત્ હોવાથી તેની અમને ચિંતા નથી;...**' અમે તો આત્મા શુદ્ધ આનંદકંદ છીએ. એમાં તો સંસાર, વિભાવ છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? ત્યાં સંસારમાર્ગ નથી. પછી કહે સંસાર, સિદ્ધિ અમારામાં નથી. એ પછીના શ્લોકમાં નાખ્યું. ચૈતન્યભગવાન અભેદ એકરૂપ સદૃશ ત્રિકાળી વસ્તુ એમાં, અમારા સ્વભાવમાં, ત્રિકાળી સ્વભાવમાં, વિભાવ તો અસત્ છે. જૂઠો છે. એની અમને ચિંતા નથી. અમારામાં છે જ નહિ એને કાઢવાની કે છોડવાની ચિંતા શું? એમ કહે છે. અમારામાં એ વિભાવ છે જ નહિ પછી એને છોડવાની ચિંતા અમને ક્યાં છે. અમારો સ્વભાવ છે એને પકડી લીધો તો અસત્‌ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી. છૂટી જાય છે. છોડવા-ફોડવાનું અમારે છે નહિ, એમ કહે છે. એવી ચિંતા જ નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

'**વિભાવ અસત્ હોવાથી તેની અમને ચિંતા નથી;...**' તેનો અર્થ? વિભાવ છોડું, વ્યવહાર ત્યાગું, પરવસ્તુ ત્યાગું એ તો અંતરમાં છે જ નહિ. અહીં તો હજી પરનો ત્યાગ કર્યો અને ધર્મ થઈ ગયો. ધૂળમાં પણ ધર્મ નથી. સાંભળ તો ખરો. પરનો ત્યાગ જ છે તારા આત્મામાં કે દિ' ઘૂસી ગયા છે? શરીર, વાણી, કર્મ, બાયડી, છોકરા, કુટુંબ એ કોઈ આત્મામાં

ઘૂસી ગયા છે? આત્મામાં પર્યાય જ નથી તો આ ચીજ ક્યાંથી આવી? એમ કહે છે. 'પંડિતજી'! પણ માણસને આવું લાગે કે આ 'સોનગઢ'ની વાત એકાંત છે.. એકાંત છે એમ પોકાર કરે. વાત સાચી છે એની. સમ્યક્ એકાંત છે, સાચું એકાંત છે. આહાહા..! આવું એકાંત થાય ત્યારે એને પર્યાયનું જ્ઞાન થાય, એ પછી ૧૯ ગાથામાં લેશે. આવું સમ્યક્ એકાંતનું ભાન થાય, તેને પર્યાયનું જ્ઞાન થાય છે કે પર્યાય છે. બસ. સમજાણું કાંઈ?

અહો..! **'અમે તો હૃદયકમળમાં સ્થિત, સર્વ કર્મથી વિમુક્ત,...'** ભગવાનઆત્મા હૃદયકમળ એટલે અંતર જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ! એમાં સર્વ કર્મથી એ વિમુક્ત છે. રાગાદિ, વિકલ્પાદિ, કર્મથી રહિત એ તત્ત્વ એ દ્રવ્યસ્વભાવ વસ્તુ છે. **'શુદ્ધ આત્માને એકને સતત અનુભવીએ છીએ,...'** આહાહા..! જુઓ! દિગંબર મુનિ છે. સંત 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ' જંગલમાં વસતા હતા, વનવાસમાં હતા. સમજાણું કાંઈ? (એ કહે છે), અમે તો **'શુદ્ધ આત્માને એકને સતત અનુભવીએ છીએ,...'** એય..! 'જાદવજીભાઈ'! લ્યો. એ તમારા પૌત્રએ પૂછ્યું હતું ને? તમારા દિકરાએ તમારા પૌત્રને પૂછ્યું હતું. એના છોકરાનો છોકરો 'દિલીપ' ૧૨ વર્ષનો છે. ઘણો હોશિયાર છે. બાર વર્ષનો, હોં! એ બાર વર્ષનો. એના પિતાજીએ પૂછ્યું, અરે..! 'દિલીપ'! અત્યારે તો 'કલકત્તા' છે ને? 'દિલીપ'! મહારાજ કહે છે કે જંગલમાં મુનિ રહે છે તો એને કેમ ગમતું હશે? ગોઠે કહે છે? હિન્દીમાં શું કહે છે? ક્યું અચ્છા લગતા હોગા? એ કાઠિયાવાડી ભાષા બોલે. એના પુત્ર અને એનો પુત્ર. એને પુછ્યું હતું, અરે..! 'દિલીપ'! મહારાજ કહે છે કે મુનિઓ તો જંગલમાં વસે છે. એને કેમ ગમતું હશે? અરે...! પપ્પા! એમ કહ્યું, ૧૨ વર્ષનો છોકરો છે. હમણા ત્યાં કલકત્તા છે. પપ્પા! એ મુનિઓ તો આનંદમાં લહેર કરે છે. 'દિલીપ'ને ક્યારેય જોયો છે? 'કલકત્તા'માં. 'જયંતીભાઈ'નો છોકરો. એ મુનિઓ તો આનંદમાં લહેર કરે છે. પપ્પા! તમને કહું? સિદ્ધ ભગવાન એકલા કેમ રહે છે? એમ કહ્યું. એમ પાછી દલીલ આપી. ૧૨ વર્ષનો છોકરો છો. સિદ્ધભગવાન એકલા રહે છે કે નહિ? તેને દુઃખ હશે? એકલા રહે છે. અનંતઆનંદમાં સિદ્ધ બિરાજે છે. પપ્પા! તમારે ઘોંઘાટ જોઈએ છે, તમારે નિવૃત્તિ નથી જોઈતી. એવો છોકરો છે. ઘોંઘાટ. આમ કરવું અને આમ કરવું, વ્યાજવટાવનો ધંધો છે ને? ગૃહસ્થ માણસ છે. 'કલકત્તા'માં હૂંડી અને વ્યાજ વટાવનો ધંધો છે. તો કહ્યું કે તમારે ઘોંઘાટ જોઈએ છે. ઘોંઘાટ સમજો છો? અમારી કાઠિયાવાડી ભાષા છે. કોલાહલ. પપ્પા! તમારે કોલાહલ જોઈએ છે. આમ જોઈએ અને આમ જોઈએ. તમને નિવૃત્તિ નથી ગોઠતી.

જુઓ! **'અમે તો હૃદયકમળમાં સ્થિત, સર્વ કર્મથી વિમુક્ત, શુદ્ધ આત્માને એકને સતત અનુભવીએ છીએ,...'** અમે તો આનંદમાં છીએ એમ કહે છે. આહાહા..! નગ્ન મુનિ માત્ર વસ્ત્ર છોડ્યા એટલું નહિ. એવું નગ્નપણું તો અનંતવાર થયું. પંચમહાવ્રતના વિકલ્પ અને અઠ્ઠાવીસ મુલગુણ અનંતવાર પાળ્યા. એ ચીજ નહિ. સમજાણું કાંઈ? હું તો સર્વ કર્મથી

મુક્ત. **'શુદ્ધ આત્માને એકને...'** ભાષા જુઓ! **'એકને...'** સાથે બીજો વિકલ્પ નહિ. આહાહા..! આ મુનિપણું. આહાહા..! લોકોએ હજી મુનિપણું સાંભળ્યું જ નથી અને થઈ ગયા મુનિ. આહાહા..!

કહે છે કે **'શુદ્ધ આત્માને એકને સતત...'** નિરંતર અમારા આનંદનો અનુભવ અમને છે. અંદર રાગ અને વિકલ્પનો મિશ્રિતભાવ નથી. તેનું નામ મુનિપણું અને મોક્ષમાર્ગ છે. આહાહા..! **'કારણ કે અન્ય કોઈ પ્રકારે મુક્તિ નથી, નથી, નથી જ.'** **'न खलु न खलु'** આહાહા..! પોતાનો નિજાનંદ ભગવાન, તેમાં પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી રહિત અંતરનો અનુભવ કરવાથી મુક્તિ થાય છે. એ સિવાય કોઈ ક્રિયાકાંડથી મુક્તિ-ફુક્તિ થતી નથી. આહાહા..! લ્યો, **'નથી, નથી નથી જ.'** પછી છઠ્ઠા શ્લોકમાં કહે છે, સંસારી અને સિદ્ધ બન્ને પર્યાય અમારામાં નથી. પહેલા તો કહ્યું હતું કે વિભાવ અમારામાં નથી. પછી કહે છે કે સંસારની વિકારી પર્યાય અને મુક્તિની અનંતઆનંદ પર્યાય એ વ્યવહાર છે, વ્યવહાર છે. એક સમય... એક સમય.. અનંત.. અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... આદિ અંત વિનાની ચીજ, તેની પાસે એક સમયની અવસ્થા વ્યવહાર છે. તેને છોડીને અમે તો ત્રિકાળી આનંદકંદમાં રમીએ છીએ. તેનું નામ ધર્મ છે. એ કહે છે. (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)